

K a m i l a K r u s z y ń s k a

Wokół hiszpańskiej mitologizacji Seneki

Słowa kluczowe: *Seneka, filozofia hiszpańska, rozum, etyka, M. Zambrano, mit*

Zagadnienie, które zamierzam omówić w niniejszym artykule, jest w istocie dwuaspektowe. Z jednej strony będę mówić o ujmowaniu Seneki jako myśliciela hiszpańskiego przez historyków iberyjskiej czy też hispanojęzycznej filozofii. Z drugiej zaś, niezbędne wydaje się rozpatrzenie stoickości filozofii hiszpańskiej.

W pierwszej kolejności wskażę moment w kulturze hiszpańskiej, który przesądził o ugruntowaniu się mitu (jak zdecydowałam się ujmować ten fenomen) o Senece-Hiszpanie. Następnie zaprezentowany zostanie krótki przegląd filozofów hiszpańskich, na których twórczość myśl stoicka wywarła znaczący wpływ. Przegląd zakończę analizą książki XX-wiecznej filozof Marii Zambrano *El pensamiento vivo de Séneca* (1944)¹, która zdaje się być najważniejszym świadectwem ważkości tematu. Analiza owa pozwoli przejść na wyższy poziom podejmowanej problematyki oraz na zinterpretowanie okoliczności i pobudek, które dały początek mitologizowaniu Seneki-Hiszpana oraz tradycji stoickich w Hiszpanii.

1. U źródeł mitu

Jednym z pisarzy, którzy najsilniej akcentowali hiszpańskość Seneki był Ángel Ganivet, uznawany za prekursora tak zwanego Pokolenia 1898 (nazywanego też Pokoleniem Kłęski²). W roku 1897 napisał on najważniejsze ze swych

¹ M. Zambrano, *El pensamiento vivo de Séneca*, Cátedra, Madrid 1992.

² Chodzi o pisarzy tworzących na przełomie wieku XIX i XX skupionych na krytyce społecznej w wyniku intelektualnego fermentu, który wytworzył się w Hiszpanii po utracie

dzieł, *Idearium español*³, w którym krytycznie analizuje rodzimą kulturę, starając się odnaleźć źródła kryzysu, w obliczu którego stanęła Hiszpania na przełomie wieku XIX i XX. Jest przekonany o tym, że przyczyną ową jest abulia społeczeństwa, którą wywodzi ze stoickich tradycji swej kultury. Ze stoicyzmem utożsamia oczywiście w głównej mierze myśl Lucjusza Anneusza Seneki (Młodszego), uznając jego twórczość za rdzeń hiszpańskiej kultury. Seneka był, według Ganiveta, Hiszpanem w swej istocie – a nie z racji przypadkowego urodzenia się na terenie znajdującym się dziś w ramach państwa hiszpańskiego, w Kordobie w roku 4 p.n.e.⁴

Do stanowiska Ganiveta wraca w wieku XX między innymi uczennica Miguela de Unamuno oraz José Ortega y Gasset – María Zambrano, dla której Seneka staje się zarówno inspiracją w podejmowaniu wątków historyzoficznych, jak i w rozwoju jej własnej myśli⁵. W swym eseju *El pensamiento vivo de Séneca* cytuje ona stwierdzenie Ganiveta o hiszpańskości Seneki⁶. W wydanej pięć lat wcześniej książce *Pensamiento y poesía en la vida española*, w rozdziale zatytułowanym ni mniej ni więcej „El estoicismo español”, uznaje ona stoicyzm za niezbywalny element rodzimej kultury oraz pisze, iż na przestrzeni dziejów Hiszpanie, którzy nie byli religijni, „nieuchronnie popadali w stoicyzm”⁷.

Jest faktem, że tradycyjnie historycy filozofii zajmujący się myślą hiszpańską zaczynają jej analizę od przedstawienia myśli Seneki Młodszego, ujmując go tym samym jako pierwszego filozofa hiszpańskiego. Czyni tak choćby José Luis Abellán w swoim klasycznym już dziele *Historia crítica del Pensamiento español*⁸, czyni tak i polski znawca tematu, Mieczysław Jagłowski, który w wydanym trzy lata temu *Zarysie historii filozofii hiszpańskiej* poświęca Senece oraz tak zwanemu neostoicyzmowi hiszpańskiemu prawie sześćdziesiąt stron⁹. Również angielskojęzyczną antologię *Other Voices: Readings in Spanish*

przez nią ostatnich kolonii w roku 1898. Do głównych przedstawicieli nurtu zaliczamy: Miguela de Unamuno, José Martíneza Ruiza (Azorin), Pío Baroję, Ramira de Maeztu czy Ramóna del Valle-Inclana.

³ A. Ganivet, *Idearium español*, Espasa Calpe, Madrid 1966.

⁴ Por. L. Joachimowicz, *Seneka*, Wiedza Powszechna, Warszawa 2004, s. 25.

⁵ Chodzi o autorską koncepcję rozumu poetyckiego, która była swego rodzaju przedłużeniem czy też rewizją idei rozumu witalnego Ortegi.

⁶ Por. M. Zambrano, *El pensamiento...*, dz. cyt., s. 12.

⁷ M. Zambrano, *Pensamiento y poesía en la vida española*, Biblioteca Nueva, Madrid 2004, s. 169.

⁸ Por. J.L. Abellán, *Historia crítica del Pensamiento español*, 7 volúmenes, Espasa-Calpe, Madrid, 1979–1991.

⁹ Por. M. Jagłowski, *Zarys historii filozofii hiszpańskiej. Nurty i szkoły*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2013, s. 11–68.

*Philosophy*¹⁰, mającą na celu przybliżenie czytelnikowi myśli hispanojęzycznej, otwierają listy moralne Seneki.

Prócz wskazywania na pisma Seneki jako na początek hiszpańskiej filozofii podkreśla się też fakt przesiąknięcia nią zarówno moralizatorskiej myśli chrześcijańskiej, jak i świeckiej literatury pięknej. To prawda, że do myśli Seneki powracało wielu autorów różnych epok, a niektórych z nich można nawet określać mianem neostoików.

2. Senekizm filozofii hiszpańskiej

Między V a XIII wiekiem myśl Seneki nie była obecna na Półwyspie Iberyjskim¹¹. Upowszechnienie się jego dzieł stało się faktem dopiero w wieku XV, jednak z racji specyfiki zarówno epoki, jak i miejsca, recepcja autora *Listów moralnych* również była – bo i być musiała – specyficzna. Ojcowie Kościoła docenili konkretne etyczne propozycje rzymskiego retora oraz upowszechnili legendę o jego rzekomej przyjaźni ze św. Pawłem. Komentowano nawet ich domniemaną korespondencję.

Tłumaczenia i interpretacje pism Seneki w średniowiecznej Hiszpanii były osobliwe, by nie powiedzieć tendencyjne. Skupiano się oczywiście głównie na zawartych w nich wskazówkach etycznych. Tłumaczenia, których dokonywano, były zatem wybiórcze. Prócz tego, często przeplatały się z autorскими konstatacjami moralizatorskimi, których w żaden sposób w tekście nie zaznaczano. Pomijano tematy kontrowersyjne czy wprost sprzeczne z doktryną chrześcijańską – jak kwestię samobójstwa czy koncepcję apatii stoickiej. Ogólnie rzecz biorąc, celem było wykazanie zbieżności etyki Seneki z nauką chrześcijańską, z racji na powszechnie uznawaną celność i subtelnosć wielu ze stoickich zaleceń praktycznych i rozwiązań teoretycznych.

Dopiero prace Erazma z Rotterdamu przyniosły wiedzę na temat tego, które spośród pism Seneki były oryginalne. Przyczyniły się też one do uznania ich autora za pisarza czysto pogańskiego. Jednym z uczniów Erazma był wybitny przedstawiciel hiszpańskiego odrodzenia, Juan Luis Vives. Jego myśl moralna i pedagogiczna w sposób niezaprzeczalny były inspirowane pismami Seneki, wciąż jednak pozostawały w zgodzie z etyką chrześcijańską¹².

¹⁰ Por. *Other Voices: Readings in Spanish Philosophy*, red. J.R. Welch, University of Notre Dame Press, Notre Dame 2010.

¹¹ Por. M. Jagłowski, *Zarys...*, dz. cyt., s. 21.

¹² Z prac opublikowanych w języku polskim wymienić można: *O podawaniu umiejętności*, przeł. A. Kempfi, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1968 czy *O wspomaganii ubogich albo O niedostatku ludzkim*, przeł. R. Węgierski, „Caritas”, Kraków–Rzeszów 1993.

Prócz Vivesa wymienia się pośród intelektualistów hiszpańskich zainspirowanych senekizmem również Diego de Valerę, dyplomata, autora wielu traktatów politycznych i moralnych, oraz zakonnika Antonio de Guevarę, będącego jednym z najpopularniejszych pisarzy renesansu (nie tylko w Hiszpanii). Jednak cytaty z Seneki, które znaleźć można u Guevary, „okazują się często przez niego wymyślone”¹³.

Należy podkreślić, że oprócz myśli filozoficznej twórczość Seneki miała też wpływ na kształt hiszpańskiej poezji wieku XV¹⁴ czy barokowego teatru.

Przełom wieku XVI i XVII przynosi ze sobą rozwój tak zwanego neostoicyzmu hiszpańskiego, którego przedstawicielami mają być Francisco Sánchez de las Brozas, Francisco de Quevedo, niektórzy jezuita, Diego de Saavedra Fajardo oraz Baltasar Gracián. De las Brozas, uznawany jest za pierwszego gramatyka nowożytnego, jest prekursorem tego ruchu, dla którego impulsem stało się tłumaczenie *Encheiridionu* Epikteta jego autorstwa, opatrzone dodatkowo komentarzem.

Quevedo może być najbardziej znany polskiemu czytelnikowi ze względu na jego poezję, będącą jednym z najwybitniejszych przykładów konceptyzmu. Miano neostoika przyniosło mu w głównej mierze dzieło *Doctrina moral del conocimiento propio, y del desengaño de las cosas ajenas*, w którym poddał on krytycznej analizie epistemologię Epikteta w celu ugruntowania swojej własnej filozofii moralnej.

Saavedra Fajardo był pisarzem i dyplomata, a jego dzieło jest w pierwszym rzędzie polityczne. Niebezpośredni wpływ stoicyzmu na jego rozważania widać w zarysowanym przez niego ideale władcy, którego nadrzędnym celem powinno być kierowanie się niezmaconym przez emocje rozumem.

Do pisarzy inspirujących się stoicyzmem zaliczyć należy też jezuitę Baltazara Graciána. Podobnie jak Saavedra Fajardo, pisał on traktaty polityczne oraz liczne aforyzmy będące wskazówkami moralnymi dla obywatela państwa nowożytnego. Gracián ujmował świat jako teatr, w którym każdy z nas odgrywa jakąś rolę, a od talentu, jakim się w owej grze wykaże, zależy, ile swym graniem zyska. Filozofia jego jest w istocie pragmatyzmem, w którym wątki stoickie pełnią rolę czysto instrumentalną. Jego wizja roztropności wskazuje cele niemające ze stoickim ideałem mędrca nic wspólnego. Niektóre aforyzmy zdają się być wyjęte z Seneki, jak ten o doskonałości, do której dążyć należy każdego dnia, zarówno w życiu osobistym, jak i zawodowym, a którą cechuje „wzniosły gust, rasowa inteligencja, klarowne dążenia, dojrzałość osądu”¹⁵.

¹³ M. Jagłowski, *Zarys...*, dz. cyt., s. 44.

¹⁴ „W owym okresie nie było chyba żadnego poety w Hiszpanii, który nie sięgałby w taki czy inny sposób do dzieła Seneki”. Tamże, s. 30.

¹⁵ B. Gracián, przeł. P. Gancarczyk, *Sztuka doczesnej mądrości*, Helion, Gliwice 2010, s. 21.

Inne zaś wskazówki przywodzą na myśl raczej Machiavellego niż któregośkolwiek ze stoików, jak te mówiące, by w miarę możliwości czynić sobie bliźnich zależnymi¹⁶ lub by nieustannie zmieniać sposób postępowania¹⁷, czy też by umiejętnie stosować wykręty¹⁸.

Pod koniec wieku XVII zainteresowanie Seneką wśród myślicieli hiszpańskich zmniejsza się „wraz ze spadającym poziomem wykształcenia humanistycznego oraz w związku z pojawieniem się nowoczesnej wizji państwa, władzy i zachowań politycznych obywateli”¹⁹. Do twórczości Seneki powrócono w istotny sposób dopiero na przełomie wieku XIX i XX.

3. Mitotwórcza działalność Marii Zambrano

Istnieje kilka powodów, dla których Zambrano interesuje się Seneką. Inspiracją było dla niej z pewnością dzieło Ganiveta, postulującego zgłębienie istoty własnej kultury i mechanizmów dziejowych, które przesądziły o jej historii. Kolejną przesłanką była też z pewnością kwestia istnienia i statusu filozofii hiszpańskiej, o którą spierali się w owym czasie Unamuno i Ortega. Poza tym urodzona w Andaluzji Zambrano przeświadczona była, że nie tylko rodzima literatura, ale również sam sposób bycia jej rodaków przesiąknięty jest senekizmem. Zaświadczać miały temu w jej opinii powiedzenia i przysłówki ludowe²⁰. Mądrość w rozumieniu Seneki stanowi dla niej również ważny punkt wyjścia do rozwinięcia swojej własnej koncepcji filozoficznej. W równej jednak mierze, w jakiej inspiruje ją owa pogańska etyka, budzi ona jej sprzeciw. Wychowana w wierze katolickiej filozofka, podobnie jak średniowieczni zakonnicy, nie jest w stanie pojąć ani zaakceptować stoickiej rezygnacji.

Zambrano otwiera swój esej o Senece stwierdzeniem, że funkcjonuje on dość mocno w pamięci zbiorowej jej rodaków oraz że fenomen jego aktualności polega na tym, że Hiszpanie wracają do jego postaci oraz pism w czasach kryzysów. Czasami takimi były niewątpliwie czasy zarówno Zambrano, jak i Ganiveta. Takimi były też i czasy samego Seneki – lata burzliwych rządów jego wychowanka Nerona oraz narodzin nowej, do dziś tak licznej wiary. Hiszpańska filozofka stwierdza więc, że Seneka wraca, „gdyż się go szukało”²¹.

¹⁶ Por. tamże.

¹⁷ Por. tamże, s. 27.

¹⁸ Por. tamże, s. 57.

¹⁹ M. Jagłowski, *Zarys...*, dz. cyt., s. 67.

²⁰ Por. M. Zambrano, *El pensamiento...*, dz. cyt., s. 16 i 31.

²¹ Tamże, s. 13.

Szukała go ona w pierwszych latach po swojej emigracji²², starając się zrozumieć przyczyny jej konieczności zarówno w kontekście swojego własnego życia, jak i kondycji polityczno-społecznej ojczyzny. Stoik miał przynieść jej osobiste ukojenie oraz częściowy wgląd i wiedzę na temat hiszpańskości jako takiej.

Za wybitnie hiszpański rys Seneki filozofka uznaje jego ojcowskie oblicze. W jej interpretacji Seneka jest ojcem, który pociesza i z którym łączy Hiszpanów bardzo poufała (*familiar*) relacja²³. Kolejną jego cechą niezaprzeczalnie hiszpańską ma być „uprzednia akceptacja klęski”²⁴. Według Zambrano, ostatnie lata życia filozofa oraz jego samobójcza śmierć są świadectwami jego przegranej – jako polityka oraz intelektualisty. Wygrywa on jednak, czy też, jak napisałaby autorka eseju – ocala się – jako ojciec, mędrzec i człowiek.

Seneka jest w tej wizji idealnym przykładem pogańskiego mędrca. Wyróżnia się też spośród innych stoików – swoim stylem oraz rezygnacją doprowadzoną do krańcowości. Bycie mędrcelem ocenia się tu jednak w pewnym sensie pejoratywnie. Jego figura przeciwstawiana jest figurze intelektualisty, który posiada wolę w jej chrześcijańskim znaczeniu. Intelektualista kieruje się pragnieniem, potrzebą, miłością, podczas gdy mędrzec jest i musi pozostawać bierny, a nawet świadomie apatyczny i w apatii wciąż na nowo się ćwiczący. Mędrzec nie walczy o nowy kształt rzeczywistości, nie jest reformatorem.

Niesie on jednak ze sobą prawdę, głęboką wiedzę na temat świata i życia. W sposobie, w jaki ją przekazuje, ujawnia się z kolei matczyność Seneki. Jak pisze Zambrano, rozum czy rozumność, którą kieruje się i którą przejawia Seneka, czy też styl, jakim pisze, „osładza”²⁵ wiedzę, którą ma ambicję przekazać. A wiedza owa jest gorzka. Obok bycia ojcem jest bowiem Seneka również znachorem niosącym swym czytelnikom cykute²⁶. Proponowane przez stoicyzm lekarstwo – rezygnacja – jest trudne do zaakceptowania, lecz Seneka, jako wybitny retor, jest w stanie uatrakcyjnić je w sposób bardziej efektywny niż inni przedstawiciele szkoły stoickiej.

²² Zambrano opuściła Hiszpanię w styczniu roku 1939 z uwagi na politykę Franco i udała się początkowo do Meksyku. Mieszkała między innymi na Kubie, w Puerto Rico, we Włoszech, Francji i Szwajcarii. Do ojczyzny wróciła dopiero w roku 1984, zaledwie na siedem lat przed swoją śmiercią.

²³ Por. M. Zambrano, *El pensamiento...*, dz. cyt., s. 15.

²⁴ Tamże, s. 39. Jest to zarówno aluzja do kryzysu roku 1898, jak i akceptacja upadku Hiszpanii jako imperium, a także chodzi o rok 1939 i lata wcześniejsze, które doprowadziły do umocnienia się Franco i wygrania przez niego wojny domowej, co zaowocowało masową emigracją elity intelektualnej Hiszpanii. Powszechnie zarzucano między innymi samemu Ortedze bierność w obliczu ówczesnej sytuacji politycznej. Zambrano napisała do niego w latach 1930–32 trzy słynne listy zawierające słowa krytyki w tym względzie. Na listy te nigdy on nie odpowiedział. Por. M. Zambrano, *Escritos sobre Ortega*, Editorial Trotta, Madrid 2011.

²⁵ M. Zambrano, *El pensamiento...*, dz. cyt., s. 16.

²⁶ Por. tamże.

Jeśli chodzi o zakres, w jakim Seneka zainspirował Zambrano do stworzenia jej własnej koncepcji filozoficznej, na pewno należy zwrócić uwagę na kwestię wspomnianej wyżej estetyczności. Dla Zambrano bowiem rozum, którym powinien posługiwać się współczesny człowiek, powinien być rozumem poetyckim – mieć w sobie coś z bierności, tajemnicy i wielowymiarowości. Cechami tymi charakteryzuje się też myśl stoicka. Dodatkowo zalicza filozofka Senekę do myślicieli słuchu i pobożności (*piedad*)²⁷, którzy starają się poznać Logos i żyć z nim w spokojnej zgodzie. Kordobański stoik jest również w oczach Zambrano pośrednikiem czy też negocjatorem między życiem a myśleniem, między tym, co wymyka się kategoryzacji, a schematami pojęciowymi, jakie narzuca się rzeczywistości, by móc w niej działać. Taka postawa wymaga elastyczności, by to, co dane, nie zostało zakłamanie, lecz by dało się jednocześnie poznać. Taki cel stawia też Zambrano przed swoją ideą rozumu poetyckiego.

Co najważniejsze jednak, autorka wskazuje na takie cechy filozofii stoickiej, które w owym czasie uznawano za klasyczne cechy hiszpańskiej myśli filozoficznej. Pierwszą z nich jest skupienie uwagi na realnym życiu człowieka²⁸. To samo podkreślał Unamuno, pisząc, że człowieczeństwo polega na byciu „czymś konkretnym, jednostkowym”²⁹, którego to przeświadczenia ukoronowaniem jest filozofia personalna Zambrano. Filozofowanie na temat konkretnej ludzkiej egzystencji jest z konieczności filozofowaniem bardziej praktycznym niż teoretycznym – nawet jeśli ostateczne konkluzje mają być uniwersalne. Jest filozofowaniem bliższym życiu niż nauce. I tak punkt wspólny osiągają *Listy moralne* Seneki, *O poczuciu tragiczności życia* Unamuno oraz koncepcje rozumu witalnego Ortegi i rozumu poetyckiego Zambrano³⁰. Ostatnią cechą wspólną senekizmu i filozofii hiszpańskiej ma być oczywistość, podejmowanie tematów związanych z codziennymi dylematami człowieka, które wydają się często nie sięgać filozoficznych wyżyn³¹.

²⁷ Por. M. Zambrano, *Para una historia de la piedad*, <http://www.raco.cat/index.php/Aurora/article/viewFile/142862/194431> [03.05.2016]. Inne pozycje, w których rozwija autorka swoją koncepcję pobożności, to m.in. *El hombre y lo divino* i *Claros del bosque*.

²⁸ Por. M. Zambrano, *El pensamiento...*, dz. cyt., s. 37.

²⁹ M. de Unamuno, *O poczuciu tragiczności życia wśród ludzi i narodów*, przeł. H. Woźniakowski, Kraków–Wrocław 1984, s. 11. Istotne jest również, że Unamuno głęboko wierzy w uniwersalny charakter tego, co indywidualne, że indywidualizm jest dla niego drogą do powszechności. Tamże, s. 53.

³⁰ Jednym z ciekawszych tekstów charakteryzujących myśl hiszpańską jako bliską życiu myśl praktyczną, która nie jest systemowa, gdyż oddalałaby się wtedy od życia, jest tekst tworzącego, jak Zambrano, na emigracji José Ferratera. Por. J. Ferrater Mora, *Is there a Spanish philosophy?*, http://www.ferratermora.org/essa_hispanic-review.html [03.05.2016].

³¹ Zambrano dywaguje, czy filozofia, która zajmuje się tym, co już znane, jest naprawdę filozofią. Por. M. Zambrano, *El pensamiento...*, dz. cyt., s. 19.

4. Polityczność mitu

W roku 1948 Zambrano publikuje artykuł pt. *Problem filozofii hiszpańskiej*, gdzie pyta wprost: „Czy naprawdę istniała filozofia w Hiszpanii?”³² Pyta, by samodzielnie poszukać odpowiedzi, i stwierdza, że problem uznania istnienia rodzimej myśli filozoficznej polega na dwóch aspektach: ważności oraz ciągłości. Tym, co bowiem zazwyczaj jej się zarzuca, jest odwrotność oraz nieobecność wielkich systemów filozoficznych. W innym miejscu pisze jednak filozofka: „Cervantes mógł studiować filozofię oraz wyrazić swoją ideę, intuicję swojej woli, poprzez system filozoficzny. Lecz po cóż miałby to robić?”³³ Jakikolwiek system jest bowiem usztywnieniem życia oraz kondycji ludzkiej, jest ich zniekształceniem czy nawet zakłamaniem. Płynność tych fenomenów najlepiej ujmuje powieść, i to ona powinna być źródłem wiedzy w tym aspekcie.

W kontekście braku ciągłości oraz niesystemowości rodzimej myśli pisze Unamuno: „...filozofia hiszpańska rozproszona jest i rozpuszczona przede wszystkim w naszej literaturze, w naszym działaniu, w naszej mistyce”³⁴. W jego ujęciu fragmentaryczność i literackość nie są bynajmniej wadą, lecz funkcjonalną specyfiką rodzimej tradycji spekulatywnej. Nawet jeśli pominiemy kwestię ciągłości, na którą wskazuje Zambrano, pozostaje ważność oraz ramy czasowe, o których ona sama nie wspomina.

Ważność związana jest ze znanymi i cenionymi postaciami, które zakwalifikować by można do grona hiszpańskich intelektualistów. Przywoływanie Cervantesa nie jest kontrowersyjne, nie jest też jednak wystarczające. Z pewnością pięć wieków historii filozofii wydawało się zarówno Zambrano, jak i Unamuno okresem zbyt krótkim dla uzasadnienia wagi filozoficznych dociekań na Półwyspie. Im dłuższa historia danej idei, tym bardziej staje się wiarygodna i powszechnie ceniona. Nie powinno zatem dziwić, iż źródeł rodzimej filozofii zaczęto szukać w starożytności. Poza tym ominięcie Seneki w spisie filozofów hiszpańskich z powodu jego rzymskości konsekwentnie oznaczać by musiało również ominięcie myślicieli żydowskich oraz arabskich, przesuwając datę narodzin filozofii iberyjskiej być może aż do wieku XVI (działalność Vivesa), lub najwcześniej XIII, kiedy to tworzył Rajmund Lull.

Kwestia wagi własnego dziedzictwa kulturowego była w tym okresie tak istotna z kilku względów. Po pierwsze, klimat intelektualny Hiszpanii początku wieku XX wciąż jeszcze niósł ślad sceptycyzmu, by nie powiedzieć pesymizmu, pisarzy Pokolenia '98, którzy eksponowali słabość i nijakość narodowych sił

³² M. Zambrano, *Escritos sobre Ortega*, dz. cyt., s. 81.

³³ M. Zambrano, *Senderos*, Anthropos, Barcelona 1989, s. 95.

³⁴ M. de Unamuno, *O poczuciu tragiczności...*, dz. cyt., s. 332.

twórczych. Po drugie, umacniała się pozycja młodego intelektualisty Ortegi y Gasset, który jawnie krytykował powszechnie poważanego Unamuno za jego umiłowanie rodzimej tradycji. Ortega twierdził, że w Hiszpanii nigdy nie istniała prawdziwa nauka, a hiszpańska filozofia wymaga dopiero stworzenia (zresztą samemu sobie przypisując to zadanie).

Wskazanie zatem na pierwiastek hiszpański w myśli Seneki miał na celu potwierdzić istnienie filozoficznego potencjału w hiszpańskiej kulturze oraz jego żywotności na przestrzeni dwudziestu wieków. Nawet jeśli ten zabieg budzi u historyka filozofii zastrzeżenia intelektualne, z praktycznego punktu widzenia jest zrozumiały. Ponadto, próbując nadać wagę rodzimej tradycji intelektualnej w jej oryginalnym kształcie – nadawała Zambrano wagę również swej własnej działalności, której ambicją było wyjście od tego, co personalne i konkretne, by przejść do tego, co uniwersalne i ogólne. Była to droga, którą kroczył wcześniej Unamuno oraz wielu innych pisarzy iberyjskich, tak więc nie dziwnego, że uznano ją za typową. Była to także droga Seneki, pozwalająca przypisać mu hiszpańskość.

Streszczenie

W artykule analizuje się oraz interpretuje mit Seneki-Hiszpana oraz kwestię wpływu stoicyzmu na hiszpańską filozofię, literaturę oraz kulturę. Autorka zaczyna od wskazania źródeł, które ujmują Senekę jako pierwszego filozofa hiszpańskiego, następnie ukazuje elementy stoickie w hiszpańskiej literaturze na przestrzeni dziejów. Ostatnią część tekstu stanowi analiza roli Seneki w rozwoju filozofii XX-wiecznej pisarki i myślicielki Marii Zambrano oraz kontekstu społeczno-politycznego jej twórczości. To w głównej mierze bowiem Zambrano przyczyniła się do umocnienia mitu o Senece-Hiszpanie oraz o stoickości Hiszpanii.